

УДК 349.41:349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.30>

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Одинцова В.І.,

аспірантка кафедри земельного та аграрного права

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0000-8678-8852

e-mail: odyntsovaivaleriia@gmail.com

Одинцова В.І. Економіко-правове забезпечення раціонального використання та охорони земель: історико-правові аспекти.

Стаття присвячена дослідженню історико-правових аспектів економіко-правового забезпечення раціонального використання та охорони земель в Україні, аналізуючи еволюцію законодавчих підходів від радянського періоду до сучасності. У радянські часи, зокрема згідно з Земельним кодексом УРСР 1970 року, землекористувачі були зобов'язані підвищувати родючість ґрунтів, запобігати деградації земель, такої як засолення, заболочування чи ерозія, а також впроваджувати агротехнічні заходи для захисту земель від забруднення. Промислові та сільськогосподарські суб'єкти мали уникати засмічення земель відходами та стічними водами, а також застосовувати заходи для запобігання шкідливому впливу отрутохімікатів. Вводилися матеріальні стимули для тих, хто покращував родючість ґрунтів або освоював невикористані землі, однак ці механізми залишалися недостатньо розробленими через відсутність детального нормативного регулювання. Після здобуття Україною незалежності Земельний кодекс УРСР 1990 року запровадив ринковий земельний устрій, платне землекористування (у формі земельного податку та орендної плати) і багатосуб'єктність права власності, що стало основою для земельної реформи, запровадженою постановою Верховної Ради УРСР від 18 грудня 1990 року. Закон України «Про плату за землю» 1992 року встановив економічні інструменти, спрямовуючи кошти від плати за землю на фінансування заходів з раціонального використання земель, підвищення родючості ґрунтів, ведення земельного кадастру, землеустрою та моніторингу земель. Подальше природоресурсне законодавство, зокрема Лісовий, Водний кодекс України та Кодекс про надра, розширило економічні стимули, включаючи компенсації, пільгове кредитування для природоохоронних заходів. Чинний Земельний кодекс України передбачає комплекс економічних стимулів, таких як податкові та кредитні пільги, бюджетне фінансування для відновлення земель, звільнення від плати за земельні ділянки в стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану, а також компенсацію зниження доходів від консервації деградованих земель. Проте реалізація цих заходів ускладнена через відсутність ефективних механізмів пільгового кредитування, компенсацій за деградовані землі та невідповідності між нормами Земельного і Податкового кодексів. Стаття підкреслює необхідність вдосконалення природоресурсного законодавства та практичних механізмів для забезпечення сталого управління земельними ресурсами, підвищення родючості ґрунтів і запобігання деградації земель шляхом узгодження економічних стимулів з екологічними цілями.

Ключові слова: плата за землю, кредитні та податкові пільги, економічні стимули, земельна реформа, земельний податок, охорона довкілля.

Odyntsova V.I. Economic and legal ensurance for rational use and protection of lands: historical and legal aspects.

The article is devoted to the study of the historical and legal aspects of the economic and legal support for the rational use and protection of land in Ukraine, analyzing the evolution of legislative approaches from the Soviet period to the present day. During Soviet times, particularly under the Land Code of the

Ukrainian SSR of 1970, land users were obliged to increase soil fertility, prevent land degradation such as salinization, waterlogging, or erosion, and implement agrotechnical measures to protect land from pollution. Industrial and agricultural entities were required to avoid land contamination with waste and wastewater, and to take measures to prevent the harmful effects of pesticides. Material incentives were introduced for those who improved soil fertility or developed unused land; however, these mechanisms remained underdeveloped due to the lack of detailed regulatory frameworks. After Ukraine gained independence, the Land Code of the Ukrainian SSR of 1990 introduced a market-based land system, paid land use (in the form of land tax and lease payments), and multi-subject ownership rights, which became the foundation for land reform launched by the Resolution of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR on December 18, 1990. The Law of Ukraine «On Land Payment» of 1992 established economic instruments, directing funds from land payments toward financing measures for rational land use, improving soil fertility, conducting land cadastre, land management, and land monitoring. Subsequent environmental legislation, including the Forest Code, the Water Code of Ukraine, and the Subsoil Code, expanded economic incentives, including compensation and preferential loans for environmental protection measures. The current Land Code of Ukraine provides a comprehensive system of economic incentives, such as tax and credit benefits, budget financing for land restoration, exemption from land payments during the period of agricultural development or land improvement, and compensation for income loss due to the conservation of degraded lands. However, the implementation of these measures is complicated by the lack of effective mechanisms for preferential lending, compensation for degraded lands, and inconsistencies between the provisions of the Land and Tax Codes. The article emphasizes the need to improve environmental legislation and practical mechanisms to ensure sustainable land resource management, enhance soil fertility, and prevent land degradation by aligning economic incentives with environmental objectives.

Key words: land payments, credit and tax benefits, economic incentives, land reform, land tax, environmental protection.

Постановка проблеми. Проблема правового забезпечення раціонального використання та охорони земель економічними заходами в Україні була і залишається актуальною. Вона має свою історію.

Метою статті є історико-правовий аналіз еволюції економічного стимулювання у сфері земельних відносин, обґрунтування його неефективності в умовах радянської правової системи та розробка пропозицій щодо вдосконалення механізмів економічного стимулювання в сучасних умовах багатосуб'єктності права власності на землю, з урахуванням принципів поєднання економічних стимулів і відповідальності, закріплених у законодавстві України.

Стан опрацювання тематики. Питання економіко-правового забезпечення раціонального використання та охорони земель в Україні досліджувалося низкою науковців, які аналізували історичні та сучасні аспекти цього процесу. Н.Р. Малишева у своїх працях, зокрема в науково-практичному коментарі до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», системно висвітлює роль економічних заходів у регулюванні природокористування, включаючи земельні відносини, підкреслюючи їх значення для поєднання стимулюючих і відповідальних механізмів [13, с. 218-219]. А.М. Мірошніченко у підручнику «Земельне право України» детально проаналізував сучасні проблеми реалізації економічного стимулювання, зокрема відсутність механізмів пільгового кредитування та компенсацій за консервацію деградованих земель, пропонуючи шляхи їх удосконалення [16, с. 299]. А.А. Погребний та І.І. Каракаш у навчальному посібнику «Земельне право України» акцентували увагу на комплексному характері економічних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості землекористувачів у збереженні родючості ґрунтів [14, с. 455]. У радянський період дослідження зосереджувалися на агротехнічних заходах і матеріальному заохоченні, однак, як зазначають сучасні автори, ці механізми залишалися недостатньо розробленими через брак детального нормативного регулювання. Після здобуття Україною незалежності ринкові інструменти, такі як земельний податок і орендна плата, стали об'єктом уваги в контексті земельної реформи, що аналізується в працях вищезгаданих науковців. Проте практична реалізація економічних стимулів, передбачених чинним Земельним кодексом України, залишається обмеженою через невідповідності між земельним і податковим законодавством та відсутність ефективних механізмів їх впровадження, що потребує подальших досліджень і законодавчих змін для забезпечення сталого землекористування.

Виклад основного матеріалу. Ще за радянських часів законодавець звертав увагу на необхідність реалізації комплексу заходів, спрямованих на охорону земель та підвищення родючості земель. Йдеться, зокрема, про правові приписи, зосереджені в главі 6 Земельного кодексу УРСР (1970 р.). Згідно з цими приписами землекористувачі повинні вживати ефективних заходів для підвищення родючості ґрунтів, не допускати засолення, заболочування, засмічення земель, заростання їх бур'яном, а також інших процесів, які погіршують стан ґрунтів. Сільськогосподарські підприємства, організації і установи повинні здійснювати комплекс агротехнічних заходів по підвищенню родючості ґрунтів.

Спеціальній охороні підлягають сільськогосподарські угіддя, особливо зрошувані та осушені землі. Користувачі землями сільськогосподарського призначення повинні охороняти, відновлювати і підвищувати родючість ґрунтів.

На промислові та будівельні підприємства покладено обов'язок не допускати засмічення і забруднення сільськогосподарських та інших земель виробничими та іншими відходами, а також стічними водами. Юридичні особи, які виробляють або застосовують у виробництві отруйні речовини та отрутохімікати, зобов'язані вживати заходів для запобігання їх шкідливого впливу на землю. Носії земельних прав повинні здійснювати комплекс організаційно-господарських, агротехнічних, лісомеліоративних та гідротехнічних заходів для запобігання вітровій і водній ерозії ґрунтів. Окремо законодавець формулює обов'язки землекористувачів щодо введення в сільськогосподарський оборот невикористовуваних заболочених земель, а також поліпшення земель шляхом осушування і зрошення тощо. Окремо стаття 34 Земельного кодексу УРСР (1970 р.) передбачає можливість матеріального заохочення землекористувачів, які стимулюють здійснення заходів по охороні земель, підвищенню родючості ґрунтів і введенню в сільськогосподарський оборот невикористовуваних земель [1].

Зазначимо, що можливість матеріального заохочення користувачів іншими природними ресурсами теж впливала і з союзних Основ лісового, водного законодавства, законодавства про надра та інших союзних законів та відповідних республіканських кодексів.

Для досягнення названих цілей діюча система стимулювання природоохоронної діяльності і передовсім система матеріального стимулювання мала б отримати подальший розвиток. Проте, на жаль, вона не знайшла достатньо детальної законодавчої розробки. Стосовно заходів матеріального заохочення то, як свідчить аналіз прийнятих на той час фундаментальних актів, ними передбачена тільки можливість встановлення тих чи інших форм стимулювання. Не дивлячись на те, що Радам Міністрів союзних республік надано право конкретизувати нормативні акти на розвиток положень союзних і республіканських законів. Взагалі ж матеріальне стимулювання природоохоронної діяльності (і в тому числі у сфері земельних відносин) охоплює низку правових форм матеріального заохочення і відповідальності.

Набуття Україною незалежності та орієнтація на перехід економіки держави до ринкових відносин фактично створили передумови для трансформації земельного ладу, основу якого складали відмова від виключної державної власності на землю та запровадження на законодавчому рівні багатосуб'єктності права власності на цей об'єкт природи, перехід до платності у сфері земельних відносин та започаткування земельної реформи відповідно до постанови Верховної Ради України від 18 грудня 1990 року «Про земельну реформу» [2].

У цьому зв'язку важливого значення набуває перший Земельний кодекс УРСР, прийнятий 18 грудня 1990 року та введений в дію з 15 березня 1991 року. Він мав закласти підґрунтя для формування оновленого земельного ладу. Внесення відповідних законодавчих змін до вітчизняного земельного законодавства мало нормативно забезпечувати раціональне використання та охорону земель економічними заходами.

Кодекс долучив до вітчизняного земельного законодавства низку законодавчих новел, які свідчили про певну лібералізацію земельного ладу України. Самостійне місце серед цих новацій займає введення платного користування землею. Так, статтею 35 Земельного кодексу УРСР (1990р.) було передбачено, що землеволодіння і землекористування в УРСР є платним. При цьому названа норма підкреслювала, що плата за землю справляється щорічно у двох формах: у вигляді земельного податку або орендної плати. Розмір цих платежів визначався залежно від якісного стану земельної ділянки та її місця розташування, виходячи з кадастрової оцінки земель. Порядок і ставки земельного оподаткування та граничні розміри орендної плати за землю визначалися Верховною Радою УРСР.

Платежі за землю, як встановлено статтею 37 Земельного кодексу УРСР, надходили до бюджетів відповідної сільської, селищної, міської ради, на території якої знаходиться земельна ділянка.

Унормовуючи питання щодо платності у сфері земельних відносин, Земельний кодекс (стаття 38) встановлювала пільги по справлянню плати за землю. Йдеться про вичерпний перелік суб'єктів (фізичних та юридичних осіб), які звільнялися від плати за землю, виокремлювали землі, за використання яких не справлялася плата та закріплювалася можливість встановлення окремими місцевими радами пільг по справлянню плати за землю.

У складі юридичних осіб, які згідно із законом звільнялися від плати за землю, закон називав: заповідники, національні і дендрологічні парки, ботанічні сади, заказники (крім мисливських), тобто території та об'єкти природно-заповідного фонду; дослідні господарства науково-дослідних установ і навчальних закладів сільськогосподарського профілю; державні сортовипробувальні станції і сортодільниці, а також землі сільськогосподарських підприємств, що використовувалися цими станціями і дільницями для випробування сортів сільськогосподарських культур; державні заклади культури, науки, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, а також навчально-виховні заклади, незалежно від їх підпорядкування; заклади фізичної культури та спорту, за винятком кооперативних і приватних; благодійні фонди.

У складі фізичних осіб, які звільнялися від плати за землю, закон називав інвалідів першої і другої групи, учасників Великої Вітчизняної війни і прирівняних до них осіб, пенсіонерів; громадян, яких у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС у встановленому порядку переселено на нове місце проживання, де їм виділено земельну ділянку для ведення особистого підсобного господарства.

Селянські (фермерські) господарства закон звільняв від плати за землю протягом трьох років з часу надання земельної ділянки.

Незалежно від суб'єктного складу не справлялася плата за радіоактивно і хімічно забруднені сільськогосподарські угіддя, на які введено обмеження по веденню сільського господарства, а також за землі, що знаходилися у стадії сільськогосподарського освоєння.

Насамкінець обласним, Київській і Севастопольській міським радам було надано право встановлювати пільги по справлянню плати за землю: часткове звільнення на певний строк; відстрочка виплати; зниження ставки земельного податку [3].

Як бачимо, реалізація можливості матеріального заохочення землекористувачів, які стимулюють здійснення заходів по охороні земель, підвищенню родючості ґрунтів і введенню в сільськогосподарський оборот невикористовуваних земель, відбулася лише з прийняттям Земельного кодексу УРСР (1990р.). При цьому зазначимо, що більшість передбачених законом приписів щодо звільнення носіїв земельних прав від плати за землю навряд чи можна розглядати в якості економіко-правових заходів, спрямованих безпосередньо на забезпечення раціонального використання та охорони земель. Натомість окремі пільги щодо справляння плати за землю, встановлені статтею 38 Земельного кодексу УРСР, можна відносити до тих, які стимулюють раціональне використання та охорону земель. Йдеться, зокрема, про звільнення від плати за землю дослідних господарств навчально-дослідних установ і навчальних закладів сільськогосподарського профілю; державних сортовипробувальних станцій і сортодільниць, селянських (фермерських) господарств; земель, що знаходяться у стадії сільськогосподарського освоєння та інші. Отже, саме землі сільськогосподарського призначення здебільшого виступали об'єктом, на який спрямовані економічні важелі впливу. В цілому ж пільговий режим щодо справляння плати за землю зорієнтований на забезпечення соціальних інтересів носіїв земельних прав.

Земельний кодекс України в редакції від 13 березня 1992 року, зберігаючи правонаступність, фактично продублював норми попереднього Земельного кодексу УРСР (1990р.) щодо плати за землю та звільнення від плати окремих носіїв земельних прав [4].

Важливою віхою на шляху законодавчого впровадження економічного забезпечення раціонального використання та охорони земель стало прийняття Закону України від 3 липня 1992 року «Про плату за землю», яким було встановлено, що плата за землю запроваджувалася з метою формування джерела коштів для фінансування заходів щодо раціонального використання та охорони земель, підвищення родючості ґрунтів, відшкодування витрат власників землі і землекористувачів, пов'язаних з господарюванням на землях гіршої якості, ведення державного земельного кадастру, здійснення землеустрою та моніторингу земель, проведення земельної реформи та розвитку інфраструктури населених пунктів.

Важлива роль названого спеціального закону вбачається в тому, що він передовсім унормував цілі, для яких мали використовуватися кошти від плати за землю, які надходили на спеціальні бюджетні рахунки місцевих рад. Йшлося насамперед про фінансування заходів щодо раціонального використання та охорони земель, підвищення родючості ґрунтів, створення земельного інноваційного фонду, економічного стимулювання власників і землекористувачів за поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунтів і продуктивності земель лісового фонду тощо [6]. Слід звернути увагу, що саме в цьому законі прозвучало словосполучення «економічне стимулювання власників і землекористувачів».

Закон України «Про плату за землю» в редакції від 19 вересня 1997 року конкретизував, що кошти від плати за землю, які надходять на спеціальні бюджетні рахунки місцевих бюджетів, використовуються виключно для таких цілей: фінансування заходів щодо раціонального використання та охорони земель; підвищення родючості ґрунтів; економічне стимулювання власників землі і землекористувачів за поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунтів, продуктивності земель лісового фонду; надання пільгових кредитів, відшкодування витрат власникам землі і землекористувачам, пов'язаних з господарюванням на землях гіршої якості та інші. Отже, Закон України «Про плату за землю» вперше назвав відповідні економічні заходи щодо економічного стимулювання власників та землекористувачів «своїми іменами» [7].

Зазначимо, що цей закон не тільки задекларував економічні заходи, які мали позитивно стимулювати власників і землекористувачів, а і закріплював заходи «зворотного» характеру. Так, наприклад, земельний податок за частину площ земельних ділянок, наданих у користування підприємствам, установам і організаціям (за винятком сільськогосподарських угідь), що перевищують норму відведення, справлявся у п'ятикратному розмірі. Податок за земельні ділянки на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду, природоохоронного, оздоровчого та рекреаційного призначення, зайняті виробничими, культурно-побутовими, господарськими будівлями і спорудами, що не пов'язані з функціональним призначенням цих об'єктів, справлявся у п'ятикратному розмірі відповідного земельного податку, встановленого законом.

Зазначимо, що економіко-правовий механізм забезпечення раціонального використання та охорони земель, законодавче закріплення якого відбулося ще за радянських часів, сьогодні не залишався «одиноким». Так, Лісовий кодекс України, прийнятий 21 січня 1994 року, містить спеціальну главу 19 «Економічне стимулювання заходів з відтворення лісів». Статтею 99 Кодексу встановлено, що держава здійснює економічне стимулювання заходів з відтворення лісів, зокрема, шляхом: компенсації витрат власника лісів і лісочористувачам при впровадженні ними заходів з відтворення лісів та здійсненні лісовпорядкування; викупу земельних ділянок приватної форми власності з метою ведення лісового господарства або створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду; застосування прискореної амортизації основних фондів землеохоронного, лісоохоронного та природоохоронного призначення [8].

Водний кодекс України, прийнятий 6 червня 1995 року, включає главу 7 «Економічне регулювання раціонального використання, охорони та відтворення водних ресурсів», в якій закріплює організаційно-економічні заходи в зазначеній сфері, що передбачають, зокрема, надання водокористувачам податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідходних, безвідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, здійснення відповідно до законодавства інших заходів, що зменшують негативний вплив на води [9].

Стаття 29 Кодексу України про надра від 20 липня 1994 року звільняла від плати за користування надрами землевласників і землекористувачів, які здійснювали у встановленому порядку видобування корисних копалин місцевого значення для власних потреб або користувалися надрами для господарських і побутових потреб на наданих їм у власність чи користування земельних ділянках [10].

Закон України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року підкреслює, що охорона тваринного світу забезпечується шляхом, в тому числі, стимулювання діяльності, спрямованої на охорону, раціональне використання і відтворення тваринного світу (стаття 37) [11].

Підкреслимо, що загальну основу економічного механізму забезпечення охорони довкілля та його компонентів (у тому числі і земельних ресурсів) заклав Закон України від 25 червня 1991 року «Про охорону навколишнього природного середовища». Він не тільки заклав підвалини такого механізму і законодавчо закріпив основний склад економічних заходів забезпечення охорони довкілля, визначив джерела їх фінансування та унормував низку заходів природоохоронного ха-

рактеру, які за своїми природними характеристиками відрізняються один від одного, а і визначив напрями стимулювання охорони навколишнього природного середовища. Економічні заходи, закріплені законом, повинні зумовлювати економічну мотивацію суб'єктів господарювання, в тому числі власників земельних ділянок та землекористувачів, при здійсненні ними діяльності, результати якої впливають на стан земель та орієнтувати їх на забезпечення раціонального використання та охорони земель [12]. В юридичній літературі слушно підкреслюється, що законодавець вперше здійснив спробу системно визначити місце та роль економічних заходів у сфері забезпечення раціонального використання та охорони природних ресурсів [13, с. 218-219].

З прийняттям Податкового кодексу України у 2010 році та втратою чинності Законом України «Про плату за землю» правові форми економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель визначаються нормами статті 205 Земельного кодексу України, а їх реалізація – податковим та бюджетним законодавством України. Із змісту статті 205 Земельного кодексу України випливає, що економічне стимулювання раціонального використання і охорони земель включає: а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель; б) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини; в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами; г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини [5].

У складі наведених правових форм зазвичай розрізняють економічні заходи із захисту земель від негативних впливів господарської діяльності на землю; заходи пов'язані із ліквідацією негативного впливу антропогенної діяльності та природних процесів. До першого різновиду економічних заходів відносяться заходи, передбачені підпунктом «а» і «в» статті 205 Земельного кодексу. Другий різновид заходів складають ті, які передбачені підпунктом «б» і «г» статті 205 Земельного кодексу. Об'єднує всі наведені в статті 205 Земельного кодексу економічні заходи те, що вони носять стимулюючий характер.

В земельно-правовій доктрині економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель визначається як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості осіб, що здійснюють використання земель, у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, здійсненні заходів і захисту земельних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності людини [14, с. 455].

Перша складова економічного стимулювання відповідно до статті 205 Земельного кодексу України – надання податкових і кредитних пільг. Податкове законодавство України передбачає, що за сільськогосподарські угіддя, які перебувають у тимчасовій консервації або у стадії сільськогосподарського освоєння, земельний податок не справляється (підпункт 283.1.2 статті 283 Податкового кодексу України) [15].

Чинне законодавство на даний час не передбачає механізму пільгового кредитування тих носіїв земельних прав, які за власні кошти здійснюють заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель. Натомість, як підкреслюється в юридичній літературі, потреба у розробці такого механізму існує, оскільки за його відсутності неможливо реалізувати положення пункту «а» статті 205 Земельного кодексу України. На думку А.М. Мірошніченка, його основою повинно бути надання коштів державного бюджету на зворотній безоплатній або частково оплатній основі для здійснення заходів з використання і охорони земель [16, с. 299].

Виділення коштів державного або місцевого бюджету для відновлення попереднього стану земель фактично не здійснюється, оскільки текстуально для надання коштів законодавець пов'язує з фактом погіршення (порушення) земель не з вини суб'єктів, які здійснюють їх поліпшення. Водночас в пункті «б» статті 205 Земельного кодексу йдеться про цільове призначення коштів лише для відновлення земель. Зазначимо, що раніше закони про державний бюджет на відповідний рік передбачали видатки на «докорінне поліпшення земель» незалежно від причин, які створили необхідність такого поліпшення.

Звільнення від плати за земельні ділянки у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану – окрема складова економічного стимулювання. Як раніше зазначалося, за зем-

лі «землі сільськогосподарських угідь, що перебувають у тимчасовій консервації або у стадії сільськогосподарського освоєння», земельний податок не справляється. Натомість звільнення від плати за землю земельних ділянок, що перебувають у стадії поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами (пункт «в» частини 1 статті 205 Земельного кодексу, а також стаття 27 Закону України «Про охорону земель») [17] Податковим кодексом України, який прийнятий пізніше від Земельного кодексу України і Закону України «Про охорону земель», не передбачено. Отже, надання цієї пільги на сьогодні є неможливим.

Стосовно компенсації зниження доходу внаслідок тимчасової консервації слід зазначити, що за землі «землі сільськогосподарських угідь, що перебувають у тимчасовій консервації або у стадії сільськогосподарського освоєння», земельний податок не справляється (підпункт 283.1.2 статті 283 Податкового кодексу України). Водночас в літературі висловлена пропозиція, що додатковим стимулом для відповідних власників і землекористувачів має стати компенсація за рахунок бюджету, зниження доходу внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини (пункт «г» статті 205 Земельного кодексу України). Розмір компенсації зниження доходу від консервації земель повинен визначатися у відповідному договорі [16, с. 301]. Поділяючи пропозицію автора, зазначимо, що чинне законодавство про консервацію земель не регламентує детально засади консервації і закони про державний бюджет не передбачають спрямування коштів на таку компенсацію. Отже, відповідні механізми мають бути вдосконалені.

Висновки. Історико-правовий аналіз економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель дає підстави для наступного висновку. Економічне стимулювання у сфері земельних відносин, започатковане законом за радянської доби в умовах панування виключної державної власності на землю та безоплатного використання земель, не виконувало свою задачу. В сучасних умовах багатосуб'єктності права власності на землю підходить до цієї правової категорії мають бути змінені, як того вимагає, наприклад, стаття 3 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», яка закріплює основні принципи здійснення державного контролю. У складі цих принципів виокремлюється «поєднання заходів економічного стимулювання і відповідальності у сфері використання та охорони земель» [18]. Відповідальність носіїв земельних прав у зазначеній царині має сприяти підвищенню ефективності економічного стимулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Земельний кодекс Української РСР від 08.07.1970 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07/ed19700708#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
2. Постанова Верховної Ради УРСР від 18.12.1990 р. «Про земельну реформу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
3. Земельний кодекс УРСР від 18.12.1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12/ed19901218#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
4. Земельний кодекс України від 18.12.1990 р. в редакції Закону № 2196-XII (2196-12) від 13.03.92, *ВВР*, 1992, № 25, ст. 354.
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
6. Закон України “Про плату за землю” від 03.07.1992 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2535-12#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
7. Закон України “Про плату за землю” від 03.07.1992 р в редакції Закону № 535/97-ВР від 19.09.97, *ВВР*, 1997, № 47, ст. 294.
8. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення 03.04.2025).
9. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.04.2025).
10. Кодекс України про надра від 20.07.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.04.2025).
11. Закон України “Про тваринний світ” від 13.12.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення 03.04.2025).

12. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25.06.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення 03.04.2025).
13. Малишева Н.Р. Науково-практичний коментар до Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” Харків: Право. 2017. 416 с.
14. Земельне право України: Навч. Посібник. / за ред. Погребного А.А., Каракаша І.І. Київ: Істина. 2002. С. 455.
15. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 03.04.2025).
16. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Підручник. – 3-тє видання, доповнене і перероблене. Київ: Алерта. 2013. 512 с.
17. Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
18. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19.06.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> (дата звернення: 03.04.2025).